

L'HETEROGENEÏTAT COM A ELEMENT DISTINTIU

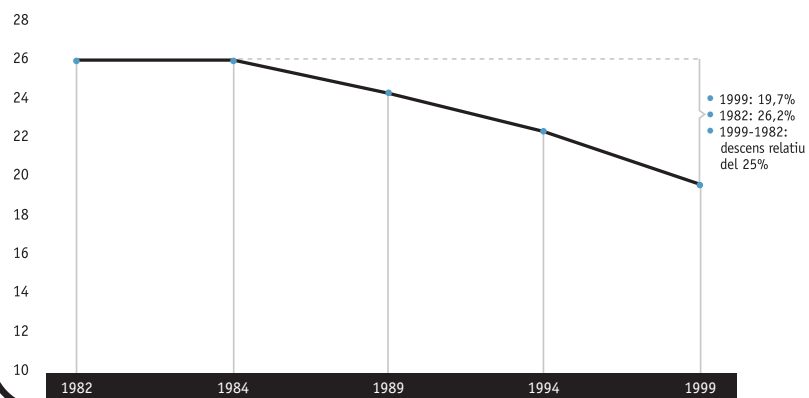
Mercè Pérez Salanova Diputació de Barcelona. Universitat Autònoma de Barcelona i José Javier Yanguas Lezaun Fundació Matia (Sant Sebastià)

L'augment de la xifra de persones grans a escala planetària es planteja com un dels reptes més importants als quals han de fer front no només les societats desenvolupades, sinó també les societats en vies de desenvolupament. L'augment de l'esperança de vida, en la majoria de casos, és fruit d'un desenvolupament social sense precedents i, per tant, un fet positiu sense parió (la societat ha lluitat durant molts anys per poder viure més i millor). Aquest desenvolupament es basa en l'avenç de les ciències biomèdiques, l'evolució econòmica positiva, la millora dels nivells de salut, l'augment de la capacitat adquisitiva. Tot això, no ha d'amagar alguns reptes que l'envelliment de la població comporta; entre aquests reptes hi ha l'increment de la despesa social, l'augment de la dependència o les necessitats creixents d'atenció al grup dels més fràgils entre les persones grans. D'altra banda, els reptes que planteja l'envelliment no són aliens a las desigualtats existents, entre els països desenvolupats que són "vells" essent rics i els països en vies de desenvolupament que seran "vells" essent pobres.

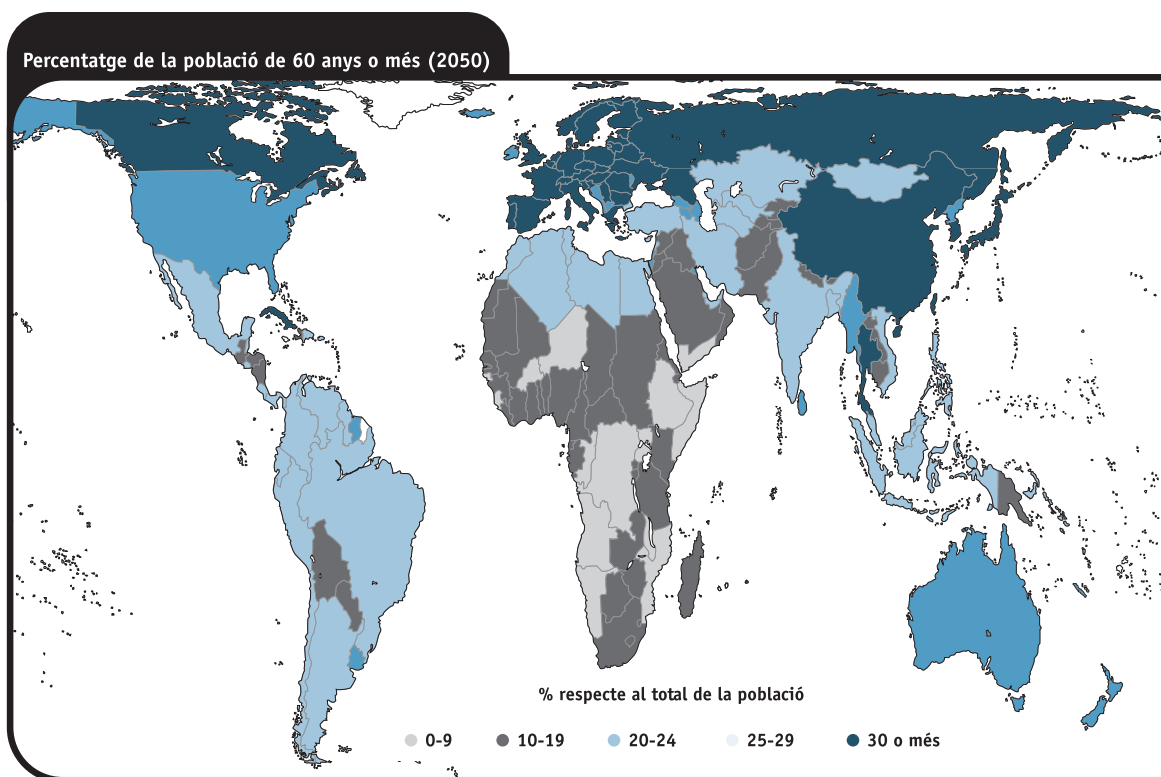
Cal assenyalar que durant els últims temps les notícies pel que fa al món gerontològic han aportat dades positives relacionades amb les hipòtesis de la comprensió de la morbiditat formulada per Fries (Birren & Schaie, 2002). Aquesta hipòtesi postulava bàsicament dues idees: que viuríem més i que el període de malaltia-dependència es comprimiria, és a dir, duraria menys temps i es produiria durant els últims anys de la vida. La hipòtesi, que ha estat molt de temps menystinguda, sembla que es compleix, almenys en les dades relatives als Estats Units d'Amèrica, les quals posen de manifest el descens del 25% en l'índex de discapacitat (dades publicades per la National Academy dels EUA).

El descens observat en l'índex de discapacitat, sens dubte una notícia positiva, no permet defugir la importància de les atencions de llarga durada. Avançar en el desenvolupament d'aquest tipus d'atencions, en una perspectiva de complementarietat entre les activitats realitzades per cuidadors informals (família, amics, veïns) i professionals, és una condició imprescindible per atendre les persones que no es poden valer per si mateixes.

Índex de població amb discapacitats (sobre una edat estàndard de 65 anys i més, l'any 1999)

• 1999 National Long-Term care Survey, USA, PNAS, 2001.

La diversitat com a element distintiu de les persones grans ▶ Quan hom demana a un gerontòleg que defineixi la vellesa, hi ha una primera definició referida a la dimensió psicològica, i que és fonamental tenir en compte: la diversitat, l'heterogeneïtat, la variabilitat, la disparitat entre les persones que conformen el col·lectiu de les persones grans i que, malgrat això, sovint és tractat de manera homogeneïtzadora. A més de la variabilitat relativa als aspectes psicològics, és pertinent considerar la diversitat en relació amb els factors socials, culturals, econòmics, de conducta i d'entorn. Diferències entre la vellesa que viu a les urbs i la que viu en el medi rural, els que tenen 65 anys i els que en tenen 90 (pares-fills), les expectatives de vida (la del Japó és de 79,5 anys i la de Sierra Leone de 40), l'evolució dels països –Rússia el 1991 tenia una esperança de vida de 63,5 anys i el 1994 de 57,6 anys–. En definitiva i des d'un punt de vista sociològic, la democratització de la vellesa no és un valor universal i l'esperança de vida assolida en un context no constitueix un èxit definitiu.

Malgrat la diversitat que caracteritza la vellesa, la societat ha tractat d'homogeneïtzar aquest col·lectiu, negant-ne la radical heterogeneïtat.

Les paraules amb les quals ha estat designada –tercera edat, ancians, vells, sèniors– tendeixen a esborrar les diferències individuals, base fonamental sobre la qual s'hauria de sostenir la nostra forma de mirar la vellesa i l'envelliment, com abans s'ha esmentat.

A banda que s'ha expandit la visió del col·lectiu de les persones grans com a un grup heterogeni, la gerontologia ha efectuat un recorregut interessant, des de models centrats en els dèficits a models més positius, en els quals les capacitats n'esdevenen l'eix articulador. Conceptes com plasticitat, adaptació, capacitat d'aprenentatge, compensació o optimització constitueixen l'eix central de la gerontologia moderna. Tots aquests conceptes accepten i s'emmarquen en les nocions de variabilitat interindividual i plasticitat intraindividual. De la mateixa manera que és pertinent reconèixer el recorregut efectuat, també ho és reconèixer trams pendents, entre els quals hi trobem els relatius a la gerontologia transcultural que ha de generar marcs teòrics culturalment rellevants per a l'estudi de la diversitat en l'envelliment.

Si acceptem l'heterogeneïtat, la variabilitat i les diferències existents entre el col·lectiu de les persones grans, sigui quin sigui el nivell d'anàlisi en el qual ens situem –des de posicions “macro” a posicions “micro”–, resulta necessari considerar les actuacions de forma transversal. La paraula complexitat defineix de manera adequada el marc dels problemes-situacions d'aquest col·lectiu. En aquest sentit, és necessari abandonar pensaments unidimensionals, insolidaris, disjuntius, que retallen i ignoren la realitat de les persones grans i orientar-nos cap a una concepció solidària, multidimensional, transversal i complexa. Per això cal deixar de mirar la gerontologia com si es tractés de compartiments estancs (la salut física, d'una banda, i la salut mental, de l'altra); s'han d'oblidar les impermeables fronteres o envans disciplinaris existents i avançar en noves aproximacions sobre l'envelliment i la vellesa.

Necessitem enfocaments que ens permetin comprendre l'envelliment com a resultat de canvis, inscrit en contextos canviants i alho-

ra generador de canvis. Per això, ens convé disposar d'enfocaments connectius i dinàmics (Pérez Salanova, 2002). Enfocaments connectius que considerin l'envelliment en relació amb els diferents àmbits de la vida quotidiana i que permetin reconèixer les diverses interrelacions. D'aquesta manera hi poden tenir cabuda qüestions tan variades com el funcionament de les ciutats, el disseny dels habitatges, la configuració del mercat de treball, la perspectiva digital o l'organització del sistema sanitari i dels serveis socials. Enfocaments dinàmics, que abordin l'envelliment lligat a les modificacions que tenen lloc en diferents esferes i a les transformacions en els comportaments i en les formes de vida. Ens referim a modificacions que es produeixen tant en l'estructura i la dinàmica de les famílies, en l'organització del treball, en les formes d'oci o en els estils de consum, com a aquelles que tenen lloc en relació amb la política o l'economia. Són aproximacions que es complementen. Es tracta d'una complementarietat costosa i complexa, però necessària.

Societat i vellesa. Vellesa i societat ▶ Una altra qüestió que, sens dubte, convé analitzar, és la relació existent entre vellesa i societat, societat i vellesa. La crítica apassionada sobre l'actitud de la societat al llarg de la història respecte a les persones grans que Simone de Beauvoir fa al seu llibre *La vellesa* (1982), reflecteix la intensa ambivalència amb què la societat s'ha relacionat amb les persones grans i l'envelliment, al llarg de la història i en l'actualitat. Volem viure més, volem viure

millor, però no ens volem reconèixer en aquell vell, en aquella vella. El resultat és "l'oblit" dels tradicionalment "oblidats" (Yanguas i Leturia, 2002) i la destrucció de tots els ponts entre el nostre Avui, el nostre Ahir i el nostre Abans d'ahir (Zweig, 2001).

El manteniment d'una visió amb prejudicis i, per tant, negativa sobre la vellesa, ha condicionat la forma com les persones grans es pensen, es perceben a si mateixes, de la mateixa manera que condiona la forma com les persones en l'adulthood mitjana veuen la vellesa.

La tendència inercial en les societats desenvolupades és considerar la vellesa com l'etapa final –final de la vida, final de l'ocupació– i, en conseqüència, minimitzar les possibilitats d'adaptació i creativitat.

Tant si analitzem l'envelliment humà en països desenvolupats, en països en vies de desenvolupament o en aquells que tenen economies de transició, en qualsevol cas la nostra mirada no pot considerar aïlladament les persones grans. El lema "Cap a una societat per a totes les edats", promogut per Nacions Unides el 1999 amb motiu de la celebració de l'Any Internacional de les Persones Grans, expressa aquesta nova forma d'enfocar l'envelliment de les persones i de la població, com ho són les formulacions del document "Estratègia Internacional per a l'Acció" base de la discussió a la II Assemblea Mundial de l'Envelliment que se celebra aquest any.

En situar l'envelliment en el marc d'una societat per a totes les edats, entren en joc les relacions entre les diferents generacions que conviuen en un període històric; fer-se preguntes sobre les característiques d'aquestes relacions o sobre quines són les concepcions de desenvolupament social vigents, permet incorporar una perspectiva que contempla el cicle vital de les persones així com els presents i futurs, desitjables i possibles, per a les societats.

L'adaptació de les societats a l'augment dels anys de vida d'un nombre creixent de persones exigeix el desenvolupament de polítiques basades en la coordinació de decisions i actuacions que afecten àmbits diversos, i d'un abast que no pot situar-se en el curt termini. Ambdós aspectes s'assenyalaven en un document de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE, 1998) sobre les implicacions polítiques de l'envelliment, i certament l'OCDE no és una organització que es caracteritzi pel seu pensament utòpic!

Viure més anys que les generacions que ens han precedit no garanteix una nova posició social, un nou rol per a les persones grans. La reflexió sobre això qüestiona el valor central atorgat al treball com a element estructurador del cicle de vida. Com a conseqüència d'aquesta centralitat, el cicle de vida de les persones s'ha configurat en tres temps: formació, treball, jubilació. I aquest esquema, encara que grinyoli en el context actual, continua essent el model organitzador utilitzat en l'actualitat.

En aquest sentit, una gestió més flexible del cicle de vida que permeti combinar les activitats de tipus divers al llarg del trajecte vital pot oferir nous escenaris quotidians més adequats, tant per a les persones grans com per a les persones en les diferents etapes vitals.

Lentament però progressivament es concedeix més importància a les capacitats i les contribucions de les persones grans. L'actitud protectora-tutelar (que d'alguna manera margina el col·lectiu) va donant pas –també de forma discontinua i en ocasions contradictòria– a una altra de diferent que reconeix la vellesa des de la capacitació i l'autonomia. Es tracta d'una transformació protagonitzada, en gran part, per les mateixes persones grans en la qual conflueixen les reivindicacions de millores concretes i les que concerneixen d'una manera més àmplia la seva condició de ciutadans complets amb drets i deures. La discriminació per l'edat és cada vegada més qüestionada alhora que assenyalada com a un factor que debilita la cohesió social. Certament, la tendència a enfrontar els efectes d'aquesta discriminació de forma individual –exclusivament o fonamentalment– hi és. I, a més, està reforçada des de múltiples iniciatives i actuacions, de forma similar a allò que passa en relació a d'altres àmbits de la vida social. Amb tot, que les persones puguin viure positivament l'ampliació de l'expectativa de vida exigeix compromisos individuals i col·lectius. Encara que ens costi admetre-ho, el nostre millor futur possible és arribar a ser vells. Com deia Simone de Beauvoir: “No sabem qui som si ignorem allò que serem. Reconequem-nos en aquell vell, en aquella vella!” ■

Referències bibliogràfiques

- BEUAVOIR, S. *La vejez*. Barcelona: Edhasa, 1982.
- BIRREN, J.E. & SCHIE, K.W. *Handbook of the Psychology of Aging*. New York: Academic Press, 2002.
- OECD “The capacity for long-term decision making in seven OECD countries: the case of ageing”. *Maintaining Prosperity in An Ageing Society: the OECD study on the policy implications of ageing, Ageing Working Papers*, 1998.
- PÉREZ SALANOVA, M. (en prensa) “Envejecimiento y participación ¿Necesitamos nuevos enfoques?” *Intervención Psicosocial*, 2002.
- YANGUAS, J. J. i LETURIA, F. J. (en prensa) “Intervenciones en gerontología: apuntes críticos para un nuevo milenio”. *Revista de Intervención Psicosocial*, 2002.
- ZWEIG, S. *El mundo de ayer*. Madrid: El Acantilado, 1999.